

DE LA NORMALITZACIÓ LINGÜÍSTICA A LA NORMALITZACIÓ CULTURAL

Jaume Sastre

Una cultura és quelcom més que una llengua, és una forma de relacionar-se amb la natura i d'entendre la vida, el plaer, la mort... Lluís Garcia Sevilla va definir **Cultura** com el **conjunt de coneixements, normes de comportament, valors, actituds, etc. que, vehiculats per una llengua, conformen un grup humà, assentat en un territori, i el diferencien d'un altre**; i **Llengua** com el **sistema molt complex i específicament humà de transmissió d'informació i de comandament**. Sovint, a les escoles i instituts parlem molt de "normalització lingüística" i deixam de banda que la llengua és una part més de la cultura i que, per tant, no es pot tractar d'una manera aïllada. L'any 1982, Isidor Marí va afirmar: **cal no oblidar que les nostres illes reben un tractament colonial: són econòmicament explotades en règim de monoconreu turístic; són políticament dependents; culturalment sotmeses a un procés de marginació i assimilisme, en el qual la cultura oficial té totes les oportunitats -televisió, pressupostos, etc.-**. Una cosa és l'intercanvi cultural que resideix en la igualtat i es caracteritza per la reciprocitat i la permeabilitat. I tota una altra cosa és l'aculturació, és a dir, el procés a través del qual una cultura dominada veu com la cultura dominantadora li imposa els seus esquemes valoratius i les seves pautes de conducta. Tota colonització suposa la desestructuració social i cultural dels colonitzats davant els costums i creences imposats pel colonitzador. Davant això, els pobles colonitzats han de respondre al repte d'evitar la folklorització arcaïtzant de la seva cultura mitjançant l'actualització històrica i el control intern de les seves transformacions. Per lluitar contra les pressions desintegradores exercides sobre la cultura catalana per part del colonialisme espanyol, l'escola és un element vital de revitalització de la cultura popular i d'integració dels nous vinguts. En conseqüència, la Comissió de Normalització Lingüística (CNL), en col.laboració amb els departaments d'Extraescolars, Música..., hauria de promoure, a més de la "normalització lingüística, també la normalització cultural, això és, la promoció dels elements bàsics de la nostra cultura popular: Sant Antoni, Sant Joan, Sant Sebastià, cercaviles, balls de revetles, gegants dimonis, xeremiers, ximbombes.... A mena d'exemple, reproduiré el treball de recerca que vaig fer sobre la diada de Sant Antoni per tal de revitalitzar-la als ulls del nostre alumnat i que va anar acompanyat de la realització d'un fogueró al propi institut.

SANT ANTONI

LA FESTA MÉS POPULAR DE MALLORCA

Antecedents

La festa de sant Antoni actual és el resultat de la cristianització d'antigues cerimònies i cultes primitius dedicats a divinitats paganes protectores de la fecunditat, dels conreus i dels animals. Antoni Gili, al llibre *Sant Antoni Abat, festa popular d'Artà* (Ed. Documenta, Palma 1997), afirma: **la festa de Sant Antoni és una romanalla sàviament conservada d'antiquíssimes celebracions paganes agermanades amb totes les que celebren el solstici d'hivern. Hi té innegables punts de contacte: la data de la celebració, el**

ritual del foc... (pàg.33). Joan Amades, l'autor del *Costumari català*, afegeix: **La festa de Sant Antoni sembla recordar les festes consuàlies romanes, que tenien lloc pel desembre i per l'agost en honor de la divinitat Cònsua. La primera tendia a preservar el bestiar del mal, i la segona tenia per objecte festivar la fi i l'èxit de la collita. A Roma, el dia 8 de gener, tenia lloc la festa de la coronació dels ases davant de l'altar de Júpiter. Un cop celebrats els sacrificis, els forners i els flequers coronaven llurs ases amb corones de murtra i de llorer, de les quals també en duïen ells** (Vol. I, Pàg. 430).

Sant Antoni és el protector de la pagesia mallorquina; és el protector dels conreus, del camp i també dels animals, especialment els domèstics que conviuen amb l'home (cans, moixos...), i del bestiar de peu rodó (cavalls, someres, ases, rucs, muls...). Igualment és el protector dels menascals, els ferrers, els porquers, els cansaladers, els cerers, els forners, els pastissers, els confiters, els traginers, els jugadors de cartes, els fossers i enterramorts. D'aquí vénen aquelles glosses tan famoses:

*Sant Antoni ha vengut
amb un ase amb quatre cames,
amb un covo d'ensaïmades
i una botella de suc*

*Sant Antoni i el dimoni
jugaven a trenta-u;
el dimoni va fer trenta
i sant Antoni, trenta-u*

També se'l considera advocat contra la lepra per la qual cosa aquest dia la gent menjava un tortell per tal que el sant els protegís d'aquesta malaltia. Sant Antoni és invocat contra les malalties gangrenoses de la pell i, molt especialment, contra l'herpes zòster i la borradura dels infants.

Costums propis d'aquest dia:

- Estava molt mal vist fer matances.
- Aquest dia és considerat la festa dels animals per la qual cosa no se'ls feia treballar, era corrent donar-los un pinso extraordinari i fer-los objecte d'un tractament respectuós. També era mal vist tenir-los fermats. Després de les beneïdes i les cavalcades se'ls deixava a lloure per dins una tanca.
- Es guarnia els animals amb els millors arreus, sovint amb corretjam fet expressament per aquell dia. Els genets, igualment, vestien llurs millors robes i, com els animals, lluïen el bo i millor que tenien. Els cascavells, campanetes i d'altres elements sonors igualment que les cintes de coloraines tenen caràcter d'amulet i de protecció contra els mals esperits.

Al segle XV aquesta festa era organitzada pels gremis de llogaters de mules, dels traginers i dels bastaixos. Després van agafar el relleu els cotxers i els carreters.

Elements simbòlics de la festa

Encesa de foguerons: forma part dels rituals primitius del culte al Sol. Els dimonis peguen bots, fan cabrioles per damunt el foc i ballen al seu voltant talment els xamans i bruixots primitius. El fogueró representa la victòria de la llum sobre les tenebres. Dia 17 de gener és molt proper al solstici d'hivern (22 de desembre). El foc simbolitza el "renaixement" del sol, element masculí que fertilitza la terra. Els nostres avantpassats estaven convençuts que agafar les cendres dels foguerons de Sant Antoni i escampar-les pels sementers afavoria les collites. Es considera el Foc com a fill del Sol que va arribar a la Terra a través del llamp. El nostre calendari és eminentment solar si bé incorpora també el còmput dels antics calendaris lunars, pel que fa a les setmanes i als mesos. Els foguerons (presents a les revetles de sant Antoni i de sant Joan), les rodes de foc, les danses i balls en rotlle són símbol de la força del sol. La cultura popular té moltíssims refranys que fan referència al fet que les hores d'irradiació solar es recuperen:

*Per Nadal, creix el dia una passa de gall,
Per sant Esteve, una passa de llebre,
Pels reis una passa de vell,
Per sant Antoni, una passa de dimoni.*

Sant Antoni: durant el mes de gener el cristianisme va col·locar les festes dels sant barbuts: Sant Antoni Sant Pau i Sant Maur. Segons Joan Soler: **Aquest barbuts recorden Saturn, el vell Cronos de llarga barba blanca, incorporat al santoral cristià amb les Saturnalia, en el canvi de l'any, origen remot del Carnestoltes. En les celebracions d'aquesta diada s'acullen ritus precristians de l'hivern, de fertilitat i purificació** (pàg. 669).

Dimonis: segons Antoni Gili, els dimonis són reminiscències llunyanes dels antics xamans i bruixots que entorn del foc dirigien els rituals **en pro de la fecunditat de la tribu a la qual pertanyien a fi d'assegurar la seva supervivència** (pàg. 36) i també en pro de les bones collites. Un component ritual molt primitiu és el fet de saltar damunt el foc, **acte que es creia, comportava la consecució màgica de la fecunditat** (pàg. 36). Un element importantíssim del dimoni o millor dit "bruixot" és la barrota: **En els pobles de Mallorca encara segueixen aquesta cerimònia del salt sobre el foc dels dimonis. I ho fan proveïts del seu emblema més característic: la canya fel·la, el simbolisme sexual de la mateixa, representatiu de l'organ sexual masculí, l'evidència perfectament el mateix origen etimològic de la paraula: canya fel·la, és a dir, fàl·lica** (pàg.36). No és casual, doncs, el fet molt popular a Mallorca de cantar cançons verdes aquesta nit màgica presidida pel foc. Diu Antoni Gili: **podem encara percebre en el to de la festa actual un deix orgiàstic que, si avui no va més enllà del cant bullangós i d'un sanítós empinar el colze, degué constituir en altre temps una autèntica i desenfrenada orgia** (pàg. 35).

Cavalcades: tothom que tenia un animal de sella o de bast compareixia a la plaça del poble per fer una cercavila. La cavalcada remet a la processó, a la desfilada seguint un ordre, un fenomen ancestral conegut gairebé en totes les religions, amb relació amb el mite de l'etern retorn als orígens.

Porc: per a la cultura catalana el porc és un animal totèmic. Per a les cultures índies de les planures d'Amèrica del Nord és el bisó. En canvi per als celtas és el porc senglar. Les relacions que mantenim els mallorquins en particular i els catalans en general amb el porc està marcada per la simpatia i la gratitud ja que tot ens ho dona i no deixa desperdici. És per això que el dia de Sant Antoni està mal vist matar el porc però en canvi al caliu dels foguerons torram porc (botifarrons, llengonissa, sobrassada, xulla...). Igualment la matança del porc és un ritual que encara no fa molts anys durava dos dies. Menjam porc per Sant Antoni i també per Nadal (porcella rostida) continuant una creença primitiva i pre-cristiana que considera el porc com l'esperit del gra en forma d'animal. Diu Joan Soler a *l'Enciclopèdia de la Fantasia popular catalana*: **Sant Antoni abat o "del porquet" pren el relleu de l'antiga divinitat protectora dels porcs, figura de l'esperit del gra. El crit que els porquers arrien als porcs quan volen fugir és "sus" o "ust" (en llatí 'sus' vol dir 'porc').** (pàg. 589). **El porc és un animal totèmic, antiga representació de l'esperit del gra; la seva carn és prescrita en l'àpat de Nadal** (pàg. 669).

Rifa del porc: es rifava un porc per recollir doblers destinats a la comunitat els frares antonians que recollien els malalts de lepra. Els comerciants del carrer de Sant Miquel de Ciutat, on està situat l'edifici de Sant Antoniet (antic hospital de leprosos) han recuperat aquest costum. Aquesta comunitat es va dissoldre quan els avenços de la medicina van fer minvar la llebrosia. A Ciutat és costum rifar el porc més gras de tota l'illa. **Com que generalment de tan gras no podia caminar, el porc era passejat en carro pels carrers de la ciutat al so d'una tonada de xirimia especial** (Joan Amades, Vol. I, pàg. 496). L'any 1879, el govern de Madrid va prohibir la rifa del porc per afavorir la "loteria nacional". Tot i la prohibició el poble mallorquí va continuar fent-la fins avui.

Beneïdes: en els ritus solsticials primitius un element important és l'aigua que en el nostres cas fa acte de presència en l'acte de beneir. Per altra part, en anys de sequera, és costum intercedir a Sant Antoni que, com a protector de la pagesia, dels conreus i dels animals, afavoreixi la pluja. De fet, ens trobam davant la cristianització de les danses primitives demanat la pluja. L'aigua és un símbol ambivalent. Té un aspecte positiu i un altre negatiu. Evidentment, l'aigua de les beneïdes és la mateixa aigua del ritual iniciàtic del baptisme cristià que a la vegada continua la creença primitiva d'entendre l'aigua com a mantenidora de la vida en un cicle constant que mai no s'atura: pluja, fonts i rius, mar, evaporació i novament la pluja fecundant, símbol alhora aquàtic i celeste, com la rosada matinal.

Corregudes: curses de tota mena, amb cavalls i amb ases, amb sella, a pèl, amb la sella descordada, etc. També es feien curses amb cintes.

Carrosses: **A Mallorca la festa de Sant Antoni pren aspectes carnestoltescs que s'estenen per les diades immediates a aquest període** (Joan Amades, vol. I, pàg. 478). És per això que alguns participants van disfressats de manera grotesca a les carrosses.

Canya: a Mallorca és costum endiumenjar les carrosses amb canyes silvestres perquè des de temps immemorials hem considerat la canya, de la qual es fan instruments musicals com el flabiol, com un amulet màgic que allunya els mals esperits. D'aquí ve el costum ancestral de posar una canya dreta, o una granera amb mànec de canya, al costat del llit o darrera la porta.

Pi: el dia de Sant Antoni (17 de gener) a Pollença fan la davallada del pi. Aquest arbre en la nostra cultura és un símbol d'immortalitat. Segon *l'Enciclopèdia de fantasia popular Catalana* de Joan Soler: **A les festes dinosisiaques gregues, un gran pi era dut en processó i plantat enmig de la plaça; al seu entorn, orgies i embriagueses de vi, escenes amb pells i banyes de boc, origen de la tragèdia (tragos= boc, i aoído= vi); d'aquí la relació del pi amb el vi** (pàg. 571). D'aquí també el fet que els cellers de Mallorca anuncien l'arribada del vi novell amb una branca de pi al portal.

Balls: començava el dissabte de Sant Antoni després de l'encesa de foguerons i durava fins a trenc d'alba. A Artà es van fer fins a principis del segle XX. El ritual acabava donant la benvinguda als primers raigs de sol.

Glossades: Per Sant Antoni eren molt habituals els combats de glossadors. A Manacor han recuperat aquesta tradició. L'any 1997 hi van combatre els següents glossadors: na Miretona de Llubí, en Planisi de Can Picafort i en Rafel Roig de Felanitx.

Mostres de teatre popular casolà: posaven en escena les temptacions de sant Antoni però en un pla còmic i gairebé infantil i en les quals el dimonin'era la figura més destacada.

Fer captes: El jovent, en cercavila pels carrers, de casa en casa, cantant i tocant instrument capta menjar o doblers per després celebrar una berenada amb motiu d'una festa popular. Era costum amenaçar als qui no dovaven res amb una desgràcia.

Fogueró dels quintos: A molts pobles els quintos, a més de fer captes, fan un fogueró per a Sant Antoni i endiumengen carrosses per a les beneïdes.

Sant Antoni, dia escollit per a:

- Llançar-se a nedar per més freda que sigui l'aigua ja que es creu que guarda de mals i porta bona sort. Aquest costum el trobam desplaçat en alguns llocs a Nadal o a Cap d'Any.
- Plantar rosers.
- Posar els picarols i les esquelles al bestiar, especialment el de peu rodó i forcat: **Les esquelles del bestiar sembla que responen a un antic culte solar i lunar de caient màgic encaminat a guardar els animals de mal donat i de l'atac dels mals esperits. A l'edat de bronze ja es troben esquelles d'aquest metall, de marcat caràcter màgic** (Joan Amades, vol I, pàg. 477).